

The legal position of the Assembly of Leadership Experts in the Constitution of the Islamic Republic of Iran

Abstract

The Assembly of Leadership Experts is considered one of the important and basic institutions in the system of the Islamic Republic of Iran, whose members are elected by the direct vote of the people, and it has a high position in the Constitution of the Islamic Republic of Iran, and one of the most important tasks of this institution is to elect the highest official. The country is in charge of the legal guardian, and this institution is also responsible for monitoring the continuity of leadership conditions in the constitution. And in response to the main question of the research, what is the legal position of the Assembly of Leadership Experts, it was explained by referring to the eighth chapter of the Constitution of the Islamic Republic of Iran, including principles 107, 108, 109, 110, 111, the position and role of leadership. And in this article, the concept of Velayat al-Faqih, why the leader is chosen by the Assembly of Experts, the conditions of the members of the Assembly of Experts, the duties and powers of this body, the structure of the Assembly of Leadership Experts including the board of directors and commissions; It was stated and it was done by analytical-descriptive method and using library and internet resources.

Keywords: Assembly of experts, leadership, constitution, duties and powers, representatives

جایگاه حقوقی مجلس خبرگان رهبری در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

امیرحسین مرادپور دهنوی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۲۲

چکیده

مجلس خبرگان رهبری یکی از نهادهای مهم و اساسی در نظام جمهوری اسلامی ایران به شمار می‌رود که اعضای آن برآی مستقیم مردم انتخاب می‌شوند و جایگاه والایی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران دارد که یکی از مهم‌ترین وظایف این نهاد انتخاب عالی‌ترین مقام کشور یعنی ولی‌فقیه را بر عهده دارد و نیز مسئولیت نظارت بر استمرار شرایط رهبری در قانون اساسی بر عهده این نهاد است و در پاسخ به سؤال اصلی پژوهش که جایگاه حقوقی مجلس خبرگان رهبری چیست با استناد به فصل هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران از جمله اصول ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱ جایگاه و نقش رهبری تبیین شد؛ و در نوشتار حاضر مفهوم ولایت فقیه، چرایی انتخاب رهبر توسط مجلس خبرگان، شرایط نمایندگان مجلس خبرگان، وظایف و اختیارات این نهاد، ساختار مجلس خبرگان رهبری شامل هیئت‌رئسه و کمیسیون‌ها؛ بیان شد. و از روش تحلیلی-توصیفی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی انجام شده است.

واژگان کلیدی: مجلس خبرگان، رهبری، قانون اساسی، وظایف و اختیارات، نمایندگان

مجلس خبرگان رهبری از نهادهای ابتکاری در نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران است که برای اولین بار، با تدوین قانون اساسی جمهوری اسلامی، در حقوق اساسی مطرح شد. از نهادهایی که در ارتباط با رهبری در قانون اساسی پیش‌بینی شده، مجلس خبرگان رهبری است.

نقش مجلس خبرگان هر چند در فعالیت‌های خرد کشور، محسوس نیست، ولی حضور فعال آن، پشتوانه اطمینان بخشی در جهت صیانت نظام است. این مجلس، از بحران خلأ رهبری در نظام پیش‌گیری می‌کند و نگاه هوشمندانه‌اش بر شیوه اداره کشور، سلامت نظام را تأمین می‌کند.

مجلس خبرگان رهبری مجلسی متشکل از فقهای واجد شرایط است که بر اساس اصل ۱۰۷ قانون اساسی جمهوری اسلامی مسئولیت تعیین و نظارت بر رهبر جمهوری اسلامی ایران را دارد. امام خمینی به شکلی خاص از سال‌ها پیش از پیروزی انقلاب اسلامی به رهبری پذیرفته شده بود اما پس از او بایستی درباره رهبری و چگونگی انتخاب و تعیین او روش خاصی پیش‌بینی و در قانون اساسی نهادینه می‌شد تا کشور در آینده با مشکل روبه‌رو نشود. مدت هر دوره این مجلس که اعضای آن به وسیله انتخابات و توسط رأی مستقیم و مخفی مردم انتخاب می‌گردند، هشت سال است. نخستین مجلس خبرگان رهبری در ۱۹ آذر ۱۳۶۱ در شرایطی که کشور در حال جنگ با عراق بود، برگزار شد که نزدیک ۱۸ میلیون نفر در آن شرکت کردند. در این دوره ۷۵ نفر از نمایندگان مجلس خبرگان تعیین شدند و انتخابات بقیه نمایندگان به دور دوم کشید.

نخستین مجلس خبرگان رهبری که در واقع دومین مجلس خبرگان (پس از مجلس خبرگان قانون اساسی) بود در ۲۴ مرداد ۱۳۶۲ تشکیل شد و پیام امام خمینی (ره) در آن خوانده شد. تعیین حسینعلی منتظری به عنوان قائم مقام رهبری

در سال ۱۳۶۴ و انتخاب حضرت آیت‌الله سید علی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به‌عنوان رهبر جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۶۸ از تصمیمات این مجلس در دوران فعالیت خود بوده است.

ریاست این مجلس از زمان تأسیس در سال ۱۳۶۱ به عهده آیت‌الله علی مشکینی بود، پس از وفات ایشان در سال ۱۳۸۶ آیت‌الله اکبر هاشمی رفسنجانی به ریاست خبرگان انتخاب شد؛ و در سال ۱۳۸۹ آیت‌الله محمدرضا مهدوی کنی جانشین وی شد. پس از وفات ایشان، این جایگاه به آیت‌الله محمدیزدی رسید؛ و در سال ۱۳۹۵ آیت‌الله احمد جنتی به ریاست این مجلس انتخاب شد و در سال ۱۴۰۳ آیت‌الله محمدعلی موحدی کرمانی رئیس مجلس خبرگان شد. سؤال اصلی این پژوهش نقش و جایگاه حقوقی مجلس خبرگان رهبری در قانون اساسی است؛ و از روش تحلیلی-توصیفی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی انجام شده است.

رهبری و ولایت فقیه در اندیشه شیعه

در اندیشه شیعه حاکمیت مطلق از آن خداوند متعال است و لذا در حکومت اسلامی و با حاکمیت الهی، هیچ حاکمیتی توان تعارض با این حاکمیت را نداشته و ندارد و خداوند به گونه‌ای این حاکمیت را به انسان‌هایی که دارای ویژگی‌های خاصی هستند تفویض فرموده که حاکمیت آن‌ها در طول حاکمیت الهی و متکی بر آن است. بر همین اساس خداوند در قرآن اطاعت از ولایت و حاکمیت بعد از خود را از آن رسول خود و پس از او مختص اولی الامر و اولیاء خاص خدا نموده است. قرآن می‌فرماید:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾ (نساء: ۵۹)

در این آیه ابتدا به ولایت و اطاعت از خدا و سپس اطاعت از رسول اکرم (ص) و سپس اطاعت از اولی الامر اشاره شده است. در این آیه مصادیق اتم و اکمل اولی الامر به اعتقاد شیعه ائمه معصومین (ع) هستند که اطاعت از آن‌ها واجب است. (شعبانی، ۱۳۸۹: ۱۲۷)

مفهوم لغوی ولایت یعنی پشت سر هم قرار گرفتن که همراه با نوعی مراقبت و توجه به هم باشد. مفهوم اصطلاحی آن یعنی حق دخالت و تصرف و جابجا کردن، برخلاف ناظر که حق تصرف ندارد و فقط نظاره گر و مراقب است، است. اساس حکومت، ولایت خداست که پس از او و به اذن او، ولایت متعلق به رسول خدا و پس از او نیز به امام معصوم تفویض شده که بعد از ائمه (ع) به فقهای که دارای شرایط و اوصاف خاصی باشند تفویض می گردد. البته همه این ولایت‌ها در طول ولایت الله بوده نه در عرض آن. (شعبانی، ۱۳۸۹: ۱۲۸)

چرایی انتخاب غیر مستقیم ولی فقیه (رهبر)

فقیه اصلح توانمندی‌ها و اوصاف متعدد دارد که برخی از این توانمندی‌ها، اموری تخصصی محسوب می شود؛ مانند «تشخیص توانمندی فقیه در فقاہت و اجتهاد علمی» و این هم امری نیست که افراد و اشخاصی که تحصیلات فقهی ندارند بتوانند به صورت اعتماد آوری در آن اظهار نظر کنند، به همین خاطر، چاره‌ای جز «کشف غیر مستقیم چنین فقهی از میان فقها» نخواهد بود؛ یعنی مردم فقهای را که امین و متخصص می دانند انتخاب کنند تا جمع فقها دورهم بنشینند و بهترین فقیه را کشف کنند، بدیهی است که این راه برای کشف بهترین فقیه را انتخاب کنند. البته این روش انتخاب اصلح، اختصاص به فقه و علوم اسلامی ندارد، در هر رشته دیگری که عرصه تخصص علمی محسوب می شود نیز همین است، یعنی اگر مردم بخواهند به طور مستقیم بهترین پزشک را انتخاب کنند یقیناً نتیجه بسیار دورتر از واقعیت خواهد بود نسبت به اینکه مردم، یک گروهی از پزشکان را انتخاب کنند تا این جمع پزشکان دورهم بنشینند و بهترین پزشک را انتخاب کنند در رشته‌های دیگر نیز همین طور است.

براین اساس بهترین راه برای تعیین رأس هرم قدرت در نظام اسلامی این است که خبرگانی نظر بدهند که خودشان از حداقل شرایط لازم در رهبری و از فقاہت، تقوا و مدیریت برخوردارند و با مسائل اجتماعی نیز آشنا هستند. (زمانیان،

محمدی، ۱۴۰۲: ۷۴-۷۳)

وظایف و اختیارات مجلس خبرگان رهبری

برای مجلس خبرگان در قانون اساسی وظایف متعددی تدوین شده که عمده آن عبارت‌اند از:

یکم گرچه تدوین و تصویب قانون مربوط به مجلس خبرگان از لحاظ تعداد اعضا، شرایط خبرگان، کیفیت انتخاب آن‌ها و سایر مقررات و آیین‌نامه‌ها در دوره نخست بر عهده فقهای شورای نگهبان است، اما در دوره‌های بعد، مستقلاً بر عهده خود مجلس خبرگان رهبری است، در این خصوص اصل ۱۰۸ قانون اساسی چنین بیان می‌کند:

«قانون مربوط به تعداد اعضاء و شرایط خبرگان، کیفیت انتخاب آن‌ها و آیین‌نامه داخلی جلسات آنان برای نخستین دوره باید به وسیله فقهای اولین شورای نگهبان تهیه و با اکثریت آرای آنان تصویب شود و به تصویب نهایی رهبر معظم انقلاب برسد. از آن پس هرگونه تغییر و تجدیدنظر در این قانون و تصویب سایر مقررات مربوط به وظایف خبرگان در صلاحیت خود آنان است.» (اصل ۱۰۸)

آنچه از اصل یکصد و هشتم استنباط می‌شود، استقلال مجلس خبرگان در مورد قانون‌گذاری مربوط به خود است، زیرا اولاً: نهادها، وزارت خانه‌ها و مانند آن گرچه در تدوین آیین‌نامه‌های داخلی خود مستقل‌اند، لکن آیین‌نامه‌های آن‌ها حتماً باید مخالف با قوانین مصوب مجلس شورای اسلامی نباشد و هیچ نهادی حق قانون‌گذاری ندارد ثانیاً: گرچه مجلس شورای اسلامی مرجع تقنین تمام قوانین کشور است، ولی تصویب آن‌ها به بررسی شورای نگهبان است تا هیچ کدام از آن قوانین مخالف با قانون اساسی یا مخالف با موازین اسلامی نباشد (اصل ۹۴)، ثالثاً: انعقاد مجلس شورای اسلامی و صلاحیت آن برای شروع به کار قانون‌گذاری مشروط به تحقق نصاب شورای نگهبان است؛ یعنی اگر شورای نگهبان در خارج محقق نشد، مجلس شورای اسلامی اعتبار قانونی ندارد مگر در خصوص تصویب اعتبارنامه نمایندگان، رابعاً: شورای نگهبان مرجع تقنین نیست حتی قوانین مربوط به خود آن شورا در قانون اساسی کاملاً مدوّن و مصوب شد تنها صلاحیت شورای نگهبان تصویب آیین‌نامه داخلی خودش است.

گرچه نخستین دوره مجلس خبرگان رهبری با قانون مصوب شورای نگهبان تشکیل می‌شود، ولی شورای نگهبان برای تصویب قانون اولین دوره مجلس خبرگان فاقد استقلال است زیرا مصوب آن شورا تا به تصویب نهایی رهبر انقلاب نرسد هرگز رسمیت قانونی نخواهد داشت. اما مجلس خبرگان بعد از تشکیل شدن در تمام عناوین یادشده مستقل است چون نه تنها در تدوین آیین‌نامه‌های داخلی خود مستقل است، بلکه در تدوین و تصویب قوانین و مقررات مربوط به خود، هم منبع تقنین است و هم در این مرجع بودن مستقل است؛ یعنی نه تنها نیازی به بررسی نهایی شورای نگهبان ندارد، بلکه محتاج به تصویب نهایی رهبر انقلاب هم نخواهد داشت؛ برخلاف مقررات مربوط به مجمع تشخیص مصلحت نظام که به تأیید نهایی رهبری نیازمند است. از اینجا وظیفه استقلالی مجلس خبرگان در تقنین قوانین مربوط به خود و بی‌نیازی آن از هر نهاد، ارگان و مقامی - حتی مقام معظم رهبری - معلوم خواهد شد. این مطلب گرچه در قانون اساسی مصوب ۱۳۵۸ لحاظ شده بود، لکن با صراحت و دلالت روشن‌تر و بدون هیچ ابهام و اجمالی در شورای بازنگری قانون اساسی مصوب ۱۳۶۸ بیان شد. (نظر پور، ۱۳۸۷: ۲۲۲)

قانون مربوط به انتخابات خبرگان، تعداد و شرایط آنان در مهرماه ۱۳۵۹ تهیه و تدوین شد و به تصویب امام خمینی رسید و آخرین بار نیز در سال ۱۳۶۹ برخی از موارد آن اصلاح و بازنگری شد. (هاشمی، ۱۳۷۳: ۵۵)

نمونه استقلال و تفاوت مجلس خبرگان با سایر ارگان‌ها را می‌توان در تعیین مدت مجلس خبرگان مشاهده کرد، مثلاً رئیس‌جمهور طبق اصل یک‌صد و چهاردهم برای مدت چهار سال و نمایندگان مجلس شورای اسلامی طبق اصل شصت و سوم برای مدت چهار سال و اعضای شورای نگهبان طبق اصل نود و دوم برای مدت شش سال انتخاب می‌شوند، ولی اعضای مجلس خبرگان طبق قانون مصوب خود، برای مدت هشت سال انتخاب می‌شوند و قانون اساسی هیچ‌گونه تحدیدی در این باره ندارد بلکه تعیین حدود آن را همانند سایر مسائل و قوانین خبرگان در اختیار خود مجلس خبرگان قرار داده است.

دوم: تعیین رهبر از بین فقهای واجد شرایط رهبری دومین و اصلی‌ترین وظیفه مجلس خبرگان رهبری است:

پس از مرجع عالی‌قدر تقلید و رهبر کبیر انقلاب جهانی اسلام و بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران حضرت آیت‌الله‌العظمی امام خمینی (قدس سرّه الشریف)، که از طرف اکثریت قاطع مردم به مرجعیت و رهبری شناخته و پذیرفته شدند، تعیین رهبر به عهده خبرگان منتخب مردم است. خبرگان رهبری درباره همه فقهای واجد شرایط مذکور در اصل پنجم و یک‌صد و نهم بررسی و مشورت می‌کنند، هرگاه یکی از آنان را اَعْلَم به احکام و موضوعات فقهی یا مسائل سیاسی و اجتماعی یا دارای مقبولیت عامه یا واجد برجستگی خاص در یکی از صفات مذکور در اصل یک‌صد و نهم تشخیص دهند او را به رهبری انتخاب می‌کنند و در غیر این صورت یکی از آنان را به‌عنوان رهبر انتخاب و معرفی می‌نمایند. رهبر منتخب خبرگان ولایت امر و همه مسئولیت‌های ناشی از آن را بر عهده خواهد داشت.» (اصل ۱۰۷ قانون اساسی)

آنچه از این اصل و سایر اصول قانون اساسی، راجع به رهبری دانسته می‌شود عبارت است از:

۱ - فقیه جامع شرایط علمی و عملی رهبری در عصر غیبت حضرت ولی عصر - ارواحنا فداه - نه تنها می‌تواند مقام رهبری را حیازت کند، بلکه موظف است عهده‌دار آن گردد، زیرا مقتضای ادله نصب عام از یک سو و مفاد اصل پنجم قانون اساسی از سوی دیگر همان تعهد فقیه جامع‌الشرایط است نه اختیار او، چون در اصل پنجم قانون اساسی چنین آمده است:

«در زمان غیبت حضرت ولی عصر - عجل الله تعالی فرجه - در جمهوری اسلامی ایران، ولایت امر و امامت امت بر عهده فقیه عادل و باتقوا، آگاه به زمان، شجاع، مدیر و مدبر است که طبق اصل یک‌صد و هفتم عهده‌دار آن می‌گردد.»

بنابراین وظیفه مجلس خبرگان جعل مقام رهبری، یا اعطای آن مقام مجعول به فقیه جامع‌الشرایط نیست، بلکه طبق ادله نصب، چنین مقامی برای فقیه جامع شرایط جعل شده و به شخصیت حقوقی فقیه نه به شخصیت حقیقی او (یعنی به

سِمَتِ فقاہت و عدالت او نہ بہ شخص او اعطاشده است و هیچ کدام از این دو کار: یعنی، جعل اصل مقام و اعطای آن از اختیارات یا وظایف مجلس خبرگان نیست، بلکہ وظیفہ او فقط تشخیص تحقق شرایط مزبور در شخص فقیہ و اعلام نظر کارشناسی در این بارہ است؛ یعنی، کشف اجتماع شرایط مزبور در شخص خاص بہ نحو انحصار یا عدم انحصار کہ در مطالب بعد معلوم خواهد شد.

۲- اگر شرایط مزبور رہبری در شخص معین بہ نحو انحصار محقق شد، پذیرش سِمَتِ رہبری بر آن فقیہ معین و تعہد وی نسبت بہ مقام رہبری، واجب عینی خواهد بود و معرفی همان فقیہ معین و منحصر برای رہبری، بر مجلس خبرگان واجب تعیینی است چنان کہ پذیرش مردم در این فرض مزبور نیز بہ نحو واجب تعیینی است و اگر شرایط مزبور رہبری در چند فقیہ بدون امتیاز و بدون انحصار محقق شد پذیرش سِمَتِ رہبری در ابتدای فحوص و بررسی بر ہمگان واجب کفایی است و معرفی یکی از آنان برای تصدی مقام رہبری در ابتدای بحث بہ نحو واجب تخییری بر مجلس خبرگان واجب است.

اگر با فحص دقیق و بحث عمیق هیچ گونه امتیاز و برجستگی یا مقبولیت عامہ برای فقیہ معین ثابت نشد، بر مجلس خبرگان تعیین یکی از آنہا بہ عنوان رہبر و اعلام رہبری وی بہ مردم واجب خواهد بود، چنان کہ پذیرش رہبری همان فقیہ معین و معرفی شدہ از سوی خبرگان بر مردم بہ نحو واجب تعیینی لازم است، همان طور کہ تصدی مقام رہبری برای فقیہ جامع شرایط مزبور واجب عینی است نہ کفایی و بر فقہای دیگر همانند اعضای مجلس خبرگان و ہماہنگ با سایر مردم، پذیرش رہبری آن فقیہ معرفی شدہ واجب تعیینی است.

۳- جریان وجوب عینی یا کفایی نسبت بہ فقہیان جامع شرایط رہبری است و جریان وجوب تعیینی یا تخییری در ابتدای فحوص و بررسی نسبت بہ اعضای مجلس خبرگان است، اما نسبت بہ جمہور و تودہ مردم در تمام احوال، پذیرش رہبری شخص معین واجب تعیینی است، زیرا وظیفہ آنان بعد از فحوص و کاوش علمی و اعلام نتیجہ نمایندگان

آن‌ها، یعنی مجلس خبرگان روشن می‌شود و در این حال وظیفه آنان جز پذیرش رهبری فقیه معین به نحو واجب تعیینی نخواهد بود.

۴- شخصیت حقیقی فقیه مزبور همانند اشخاص حقیقی دیگر اعم از فقهای همتای خویش و اعضای مجلس خبرگان و جمهور مردم موظف است ولایت و رهبری شخصیت حقوقی خویش را که همان ولایت فقاقت و عدالت است به نحو واجب تعیینی بپذیرد، زیرا گذشته از آنکه تولی ولایت فقاقت و عدالت شرعاً بر خود فقیه جامع شرایط واجب است، مفاد ذیل اصل یک‌صد و هفتم نیز همین است، چون در ذیل آن اصل چنین آمده است: «رهبر در برابر قوانین با سایر افراد کشور مساوی است» یعنی شخصیت حقیقی رهبر در برابر همه قوانین با عموم مردم مساوی است (جوادی آملی، ۱۳۷۷)

سوم: مراقبت بر وجود و فقدان اوصاف و شرایط رهبری سومین وظیفه مجلس خبرگان است. گرچه رهبری همانند رئیس جمهور، عضویت مجلس خبرگان، عضویت شورای نگهبان، نمایندگی مجلس شورای اسلامی و شورای شهر زمانمند و مدت دار نیست، ولی مشروط به شرایط و محدود به اوصافی است که در گذر زمان از گزند حوادث مصون نیست چنان که فحوص و تبادل نظر اعضای مجلس خبرگان در مقام حدوث و در تبیین اصل رهبر معصومانه نیست و ممکن است با اشتباه پیچیده همراه باشد، که در طول زمان کشف خلاف آن محتمل خواهد بود، لذا مجلس خبرگان رهبری موظف است به طور دقیق درباره شرایط و اوصاف علمی و عملی رهبر مراقبت کند و صدر اصل یک‌صد و یازدهم می‌گوید:

«هرگاه رهبر از انجام وظایف قانونی خود ناتوان شود یا فاقد یکی از شرایط مذکور در اصول پنجم و یک‌صد و نهم گردد یا معلوم شود از آغاز فاقد بعضی از شرایط بوده است از مقام خود برکنار خواهد شد».

آنچه از این اصل دانسته می‌شود عبارت است از: الف - شرایط و اوصاف مذکور در قانون اساسی برای تصدی مقام رهبری، باید در حال حدوث و در حال بقا هم چنان محفوظ بماند و ثبوت آن اختصاص به زمان حدوث رهبری ندارد. ب - وظیفه مجلس خبرگان در مقام اثبات و تشخیص اختصاص به مقام حدوث رهبری ندارد، بلکه در مقام بقای آن نیز هم چنان وظیفه مندند که مراقبت کامل نمایند که آن شرایط و اوصاف هم چنان موجود باشد. ج - در صورت کشف خلاف به لحاظ مقام حدوث و نیز در صورت زوال برخی از شرایط و اوصاف به لحاظ مقام بقا، فقیه مزبور در ظرف فقدان (حدوثاً یا بقاءً) رهبر نبوده یا نخواهد بود و وظیفه خبرگان اعلام نفی رهبر سابق و معرفی رهبر لاحق است.

ایجاد ولایت و جعل آن به دست فرد یا گروهی از جمله خبرگان نیست همین‌طور عزل از مقام ولایت و یا سلب ولایت از کسی که مجعول از جانب خداست توسط هیچ‌کس ممکن نیست و لذا مسئله عزل رهبری به معنایی که در مقابل نصب باشد از سوی هیچ قدرتی ممکن نیست الا از جانب کسی که این مقام به او واگذار شده است؛ و لذا اگر چنانچه حاکم اسلامی دارای شرایط زعامت و رهبری باشد هیچ گروه و قشری حق نخواهد داشت او را عزل و یا از اطاعت او سرپیچی کند. بلکه تنها زمانی یک رهبر و حاکم اسلامی معزول است که شرایط مورد لزوم رهبری را از دست بدهد و یا کشف شود که از ابتدا نداشته است، بنابراین چنانچه پس از مدتی معلوم شود که بعضی از شرایط لازم رهبری در ولی امر مسلمین نیست او خودبه‌خود معزول و برکنار شده است و هیچ‌یک از افراد مردم و امت اسلامی نه تنها موظف به اطاعت از او نیستند بلکه هرگونه اطاعت و پیروی از او نیز حرام و چه‌بسا در جهت تقویت باطل باشد. (شعبانی، ۱۳۸۹: ۱۳۵-۱۳۴)

چهارم: گاهی فقدان شرایط و اوصاف به‌طور دائمی است و گاهی به‌طور موقت. فقدان دائمی مانند رخداد وفات یا چیزی که ملحق به وفات است، مثل کهن‌سالی حتمی که با نسیان و فقدان قدرت رهبر همراه باشد. فقدان موقت و

موسمی، مانند بیماری درازمدت که علاج آن در مدت کوتاه مُغتفر و مورد تسامح یقیناً بیرون است و شرایط و اوصاف رهبری در زمان آن بیماری صعب العلاج قطعاً مفقود است. در این حال نیز مجلس خبرگان موظف به مراقبت و اعلام نتایج آن خواهد بود. در صورت فقدان دائم درصدد تعیین رهبر آینده بودن از وظایف مجلس خبرگان است. در دو صورت اخیر شورای مشخصی بعضی از وظایف رهبری را بر عهده دارند. (قانون اساسی: اصل ۱۱۱)

در صورت فوت، کناره گیری یا عزل رهبر، خبرگان رهبری موظف اند در اسرع وقت نسبت به تعیین و معرفی رهبر جدید اقدام نمایند تا هنگام معرفی رهبر جدید شورایی مرکب از رئیس جمهور، رئیس قوه قضائیه و یکی از فقهای شورای نگهبان به انتخاب مجمع تشخیص مصلحت نظام همه وظایف رهبری را به طور موقت بر عهده می گیرد و چنانچه در این مدت یکی از آنان به هر دلیل نتواند انجام وظیفه کند، فرد دیگری به انتخاب مجمع با حفظ اکثریت فقها به جای وی منصوب می گردد. (نظر پور، ۱۳۸۷: ۲۲۵)

یکی از مهم ترین وظایف مجلس خبرگان رهبری، مراقبت و توجه به استمرار توانایی رهبر و دارا بودن شرایط تعیین شده برای رهبری است و اگر تشخیص داد که رهبر ناتوان شده یا یکی از شرایط رهبری مانند عدالت، مدیریت و یا قدرت اجتهاد را از دست داده است با اعلام تشخیص خود که با رأی اکثریت دوسوم نمایندگان متحقق می شود، برکناری رهبر را اعلام می نماید.

در این باره ماده ۲۱ قانون مجلس خبرگان بیان می کند: وظیفه مجلس خبرگان در اجلاس هی های عادی خود اجرای اصل یکصد و یازدهم قانون اساسی و بحث و تبادل نظر درباره مسائل مربوط به نهاد رهبری و تبادل نظر درباره مسائل مربوط به رهبری و تبادل نظر برای یافتن بهترین شیوه عمل در جهت ایفای این مسئولیت خطیر و پیشنهاد آن به مقام رهبری است. (زراعت، ۱۳۸۸: ۱۲۳-۱۲۲)

پنجم: همان‌طور که در صورت وجدان شرایط و اوصاف رهبری، کار مجلس خبرگان کشف و اعلام آن بود در صورت فقدان یکی از آن‌ها، وظیفه خبرگان کشف و اعلام آن است. نه عزل رهبر، زیرا فاقد شرایط یا اصلاً رهبر نبود یا از رهبری منعزل می‌شود و از انزال او در اصل یک‌صد و یازدهم چنین تعبیر شد: «از مقام خود برکنار خواهد شد»؛ یعنی منعزل است نه معزول و اگر در سطر بعد همان اصل سخن از عنوان عزل رهبر آمده است به این معنا نخواهد بود که مجلس خبرگان او را معزول می‌کند بلکه همان منبع فقهی که او را نصب نمود، عزل می‌کند و مجلس خبرگان سَمَتی جز کشف عزل و نصب رهبر ندارد، نه انشای عزل یا انشای نصب (یعنی انشای عزلی یا انشای نصبی).

ساختار مجلس خبرگان رهبری

مجلس خبرگان رهبری، از دو بخش هیئت‌رئیس و کمیسیون‌ها تشکیل می‌شود. الف (هیئت‌رئیس ب) کمیسیون‌ها

الف هیئت‌رئیس

مجلس خبرگان، دارای دو گونه هیئت‌رئیس است: هیئت‌رئیس سنی که در اولین جلسه مجلس خبرگان، بر اساس

سنّ نمایندگان، تعیین می‌شوند که مسن‌ترین فرد از خبرگان حاضر، به‌عنوان رئیس سنی و فرد بعدی به‌منزله

نایب‌رئیس و دو نفر از جوان‌ترین خبرگان حاضر، به سَمَت منشی، معین می‌شوند و در جایگاه مخصوص قرار

می‌گیرند.

هیئت‌رئیس سنی، وظایف ذیل را بر عهده دارد:

اداره جلسه افتتاحیه؛

انجام دادن مراسم تحلیف؛

انجام انتخابات هیئت‌رئیس دائم

هیئت‌رئیس سنی، با انتخاب اعضای هیئت‌رئیس دائم، به کار خود پایان می‌دهد. مدت زمان هیئت‌رئیس سنی، فقط

در اولین جلسه هر دوره از مجلس خبرگان است. هیئت‌رئیس دوم، هیئت‌رئیس دائم است. این هیئت، مرگب از رئیس، دو نایب‌رئیس، دو منشی و دو کارپرداز است که از میان اعضا، برای مدت دو سال و بارأی مخفی، انتخاب می‌شوند. انتخاب رئیس بارأی اکثریت مطلق حاضران و انتخاب نواب رئیس و منشیان و کارپردازان هر کدام جداگانه و در صورتی که در انتخاب رئیس در مرحله اول اکثریت مطلق حاصل نشود. اکثریت نسبی و به صورت مخفی خواهد بود، از بین دونفری که بیشترین رأی را کسب کرده‌اند با رأی‌گیری مجدد و اکثریت نسبی رئیس انتخاب می‌شود.

ریاست مجلس خبرگان، علاوه بر اداره جلسات مجلس خبرگان، بر کلیه امور اداری، مالی، استخدامی و سازمانی مجلس خبرگان، نظارت دارد و باید با ارتباط منظم با رهبری، شرایط را برای انجام دادن وظایف مجلس خبرگان آسان کند. وی، مصوبات قانونی مجلس خبرگان را امضاء و به مراجع ذی‌ربط ابلاغ می‌کند. رئیس مجلس خبرگان، موظف است گزارشی سالانه از عملکرد و اقدامات هیئت‌رئیس را به مجلس خبرگان ارائه کند

(<https://majlesekhobregan.ir/fa/cont/4683>).

کمیسیون‌ها

مجلس خبرگان دارای شش کمیسیون با وظایف زیر است:

۱. کمیسیون تحقیق موضوع اصل یکصد و یازده قانون اساسی: به منظور اجرای اصل یکصد و یازدهم قانون اساسی و برای نظارت بر استمرار شرایطی که در اصل پنجم و یکصد و نهم قانون اساسی برای رهبری ذکر شده است و تصمیم‌گیری در موارد فقدان آن، تشکیل می‌شود.
۲. کمیسیون آیین‌نامه، موضوع اصل ۱۰۸ قانون اساسی: به منظور بررسی و تدوین قوانین مربوط به خبرگان، از جمله انتخابات و آیین‌نامه داخلی مجلس خبرگان، تشکیل می‌گردد.

۳. کمیسیون اصل ۱۰۷ و ۱۰۹ قانون اساسی: درباره همه موارد مربوط به شرایط و صفات رهبر و درباره همه کسانی که در مظان رهبری قرار دارند، تحقیق و بررسی به عمل آورد و نتایج آن را به هیئت رئیسه ارائه می‌کند. گزارش این کمیسیون، سرّی تلقی می‌شود و به صورت اسناد طبقه‌بندی شده، حفاظت می‌گردد و بدون تصویب مجلس خبرگان، در اختیار دیگری قرار نمی‌گیرد، مگر رهبری که عنداللزوم به اطلاع وی می‌رسد.

۴. کمیسیون بررسی راه‌های پاسداری و حراست از ولایت فقیه: تحقیق، معرفی و تدریس و ترویج اندیشه حکومت اسلامی و ولایت فقیه است.

۵. کمیسیون سیاسی - اجتماعی: بررسی و اطلاع رسانی مسائل سیاسی اجتماعی در ارتباط با وظایف خبرگان است.

۶. کمیسیون امور مالی و اداری: بررسی امور مالی و اداری مجلس خبرگان

(mizanonline.ir/fa/news/66523)

کمیسیون تحقیق موضوع اصل ۱۱۱ قانون اساسی

به منظور اجرای اصل یک‌صد و یازدهم قانون اساسی و برای نظارت بر استمرار شرایطی که در اصل پنجم و یک‌صد و نهم قانون اساسی برای رهبری ذکر شده است و تصمیم‌گیری در موارد فقدان آن، تشکیل می‌شود. تحقیقات و مذاکرات این کمیسیون، محرمانه است. مجلس خبرگان، به وسیله این کمیسیون، موضوع نظارت بر رهبری را به اجرا می‌گذارد. این کمیسیون، باید هرگونه اطلاعات لازم را در رابطه با اصل صد و یازدهم، در محدوده قوانین و موازین شرعی، تحصیل کند و نسبت به سحت و سقم گزارش‌های مربوطه، بررسی لازم را به عمل آورد. سایر اعضای خبرگان نیز، اطلاعات خود را درباره اصل یک‌صد و یازدهم، در اختیار این کمیسیون قرار می‌دهند. کمیسیون، بعد از بررسی و

تحقیق، در صورتی که مطالب مذکور را برای تشکیل اجلاس خبرگان، کافی نداند، موضوع را با عضو یا اعضای خبرگان که اطلاعات را در اختیار گذارده‌اند، در میان می‌گذارد و توضیحات خود را ارائه می‌کند و در صورتی که آنان قانع نشدند، اگر اکثریت نمایندگان، تقاضای تشکیل جلسه فوق‌العاده را کنند، اجلاس مجلس خبرگان، برگزار می‌شود. آیت‌الله مهدوی کنی رئیس مجلس خبرگان وقت اظهار داشت: نظارت خبرگان بر رهبری، نه استطلاعی است و نه استصوابی، بلکه حراستی است یعنی اینکه نگذاریم رهبری مورد هجمه قرار گیرد. باید سینه خود را در مقابل دشمنان سپر کنیم تا رهبری ضربه نخورد. (www.magiran.com/article/2521759)

شرایط نمایندگی در مجلس خبرگان رهبری

قانون اساسی، به صراحت، شرایط نمایندگان مجلس خبرگان را بیان نکرده و تعیین آن را مطابق اصل ۱۰۸، برای نخستین دوره، به فقهای اولین شورای نگهبان و پس از آن، به خود مجلس خبرگان واگذار کرده است؛ اما با دقت در اصول مربوط، می‌توان کلیاتی را در مورد شرایط اعضای مجلس خبرگان به دست آورد. به ضرورت تناسب حکم و موضوع، اعضای خبرگان، اولاً، باید دارای درجه‌ای از فقاقت و آگاهی بر مسائل سیاسی و اجتماعی روز باشند که قدرت تشخیص «اعلم به احکام و موضوعات فقهی یا مسائل سیاسی و اجتماعی یا شخص واجد مقبولیت عامه» را داشته باشند و ثانیاً، دارای مرتبه‌ای از تقوا باشند که در اظهار نظر خویش، فقط مصالح اسلام و مسلمانان را در نظر بگیرند و نه منافع فردی و گروهی را. از سوی دیگر، در صورتی که اهل خبره، به آنچه می‌گویند، اعتقاد نداشته باشد و یا دارای سوابق سوء سیاسی و اجتماعی باشد، بدون تردید، نمی‌توان به تشخیص او اعتماد کرد.

در قانون انتخابات مجلس خبرگان، شرایط خبرگان منتخب مردم به شرح ذیل آمده است:

۱. اشتهار به دیانت و وثوق و شایستگی اخلاقی؛

۲. اجتهاد در حدی که قدرت استنباط بعض مسائل فقهی را داشته باشد و بتواند ولی فقیه واجد شرایط رهبری را تشخیص دهد؛

۳. بینش سیاسی و اجتماعی و آشنایی با مسائل روز؛

۴. معتقد بودن به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران؛

۵. نداشتن سوابق سوء سیاسی و اجتماعی. (هاشمی، ۱۳۷۳: ۵۶)

در کنار تصریح به ضرورت برخورداری نمایندگان خبرگان از شرایط فوق، این قانون بر نفی ضرورت بعضی از شرایط، تصریح کرده است که ضرورت ندارد که نمایندگان، ساکن و یا متولد حوزه انتخابیه خود باشند.

نکته پایانی درباره شرایط نمایندگان مجلس خبرگان، «مرجع تشخیص واجدان شرایط» است. این موضوع از اهمیت زیادی برخوردار است. تبصره یکم ماده سوم قانون انتخابات مجلس خبرگان، مرجع تشخیص دارا بودن شرایط موردنظر را شورای نگهبان دانسته است. به طور معمول، فقهای مزبور، برای کسانی که اجتهادشان محرز نیست، اقدام به برگزاری امتحان و اختیار می کنند و شرایط دیگر را با تحقیق و تفحص احراز می کنند.

مطابق تبصره دوم ماده ۳، کسانی را که رهبر، صریحاً و یا ضمناً، اجتهاد آنان را تأیید کرده باشد، از نظر علمی، نیازی به تشخیص فقهای شورای نگهبان نخواهند داشت (نظر پور، ۱۳۸۷: ۲۲۳)

خبرگان رهبری برای هشت سال بارأی مخفی و مستقیم کسانی که به سن هجده سال تمام رسیده اند انتخاب می شوند ملاک انتخاب نیز اکثریت نسبی شرکت کنندگان انتخابات است. (همان: ۲۲۳).

نتیجه گیری

مجلس خبرگان رهبری یکی از نهادهای مهم و اساسی در نظام جمهوری اسلامی ایران به شمار می‌رود که اعضای آن با رأی مستقیم مردم انتخاب می‌شوند و جایگاه والایی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران دارد که یکی از مهم‌ترین وظایف این نهاد انتخاب عالی‌ترین مقام کشور یعنی ولی فقیه را بر عهده دارد و نیز مسئولیت نظارت بر استمرار شرایط رهبری در قانون اساسی بر عهده این نهاد است و در پاسخ به سؤال اصلی پژوهش که جایگاه حقوقی مجلس خبرگان رهبری چیست با استناد به فصل هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران از جمله اصول ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱ جایگاه و نقش رهبری تبیین شد؛ و در نوشتار حاضر مفهوم ولایت فقیه، وظایف و اختیارات این نهاد، شرایط نمایندگان مجلس خبرگان، ساختار مجلس خبرگان رهبری شامل هیئت رئیسه و کمیسیون‌های آن بیان شد.

منابع

- قرآن کریم
- جهانگیر، منصور (۱۴۰۳) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران: نشر دوران
- زراعت، عباس، حاجی‌زاده، حمیدرضا (۱۳۸۸) آشنایی با قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران: موسسه فرهنگی هنری دانش‌پذیر.
- زمانیان، مسلم، محمدی، محسن (۱۴۰۲) برمدار امید (درس انقلاب اسلامی)، تهران: نشر معاونت آموزشی استادان و دروس معارف اسلامی.
- شعبانی، قاسم (۱۳۸۹) حقوق اساسی و ساختار حکومت جمهوری اسلامی ایران، تهران: نشر اطلاعات.
- مجموعه قوانین و مقررات مجلس خبرگان رهبری. وزارت کشور جمهوری اسلامی ایران.
- جوادی آملی، عبدالله؛ (۱۳۷۷) مجله حکومت اسلامی شماره ۸،
- نظر پور، مهدی، (۱۳۸۷) آشنایی با قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، قم: نشر معارف.
- هاشمی، سید محمد (۱۳۷۳)، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، ج ۱، تهران: دانشگاه شهید بهشتی
- وب‌گاه مجلس خبرگان رهبری majlesekhobregan.ir/fa/cont/4683

www.mizanonline.ir/fa/news/6652394/05/21

www.magiran.com/article/2521759